

Słowa kluczowe: Prawo kanoniczne, teologia prawa, teoria praw, Kodeks prawa kanonicznego

Keywords: Canon Law, theology of law, theory of law, CIC

Ks. Tomasz Jakubiak

PAPIESKI WYDZIAŁ TEOLOGICZNY W WARSZAWIE
COLLEGIUM JOANNEUM

PRAWO KANONICZNE - SKOSTNIAŁE, ZMIENIANE CZY ODNAWIANE?

Wspólnota Kościoła od początku swego trwania była świadoma istnienia zasad określających jej postępowanie. Były one podporządkowane wezwaniu do zbawienia, które człowiek otrzymał od Boga. Te reguły zachowania – normujące wzajemne relacje między ludźmi oraz między człowiekiem a Bogiem – miały religijne zakorzenienie. Wynikały z samoświadomości Kościoła. Ujęte w przepis prawny stworzyły podwaliny ustawodawstwa kościelnego. Przy jakiegokolwiek refleksji nad prawem w Kościele nie można zatem stracić z oczu samego Kościoła i objawienia, jakie otrzymał on od Boga po to, by je dalej przekazywać każdemu człowiekowi (Sobański, 2009, s. 66–73; 2001, s. 47–56).

Kościół, wezwany do przepowiadania całemu światu objawienia, ogłaszając normy prawne, niejednokrotnie wyrażał przeświadczenie, że niektóre z nich ujmują i przekazują objawioną wolę Bożą – dotyczącą funkcjonowania wspólnoty Ludu Bożego i zachowań w tej wspólnotcie; że zawierają prawo Boże. Celem podkreślenia tej prawdy w promulgowanym przez ustawodawcę kościelnego prawie posługiwano się takimi zwrotami jak: *ius divinum, lex divina, institutio divina, ordinatio divina*. Ponieważ prawo kościelne musi liczyć się z założeniami antropologicznymi, do jego źródeł oprócz pozytywnego prawa Bożego zaliczano także prawo naturalne. W związku z tym w normach prawa kościelnego występują takie zwroty, jak: *ius naturae, ius naturale, lex naturalis, aequitas naturalis* (Sobański, 2001, s. 57–59).

Swoistym wyrazem obecności prawa Bożego w prawie kościelnym oraz wzrostu świadomości Kościoła na temat depozytu wiary są normy prawne regulujące możliwość udzielenia dyspensy od obowiązków wynikających z zachowania prawa Bożego. Pojawiały się ono stopniowo w historii Kościoła, wraz z rozwojem nauk teologicznych. Kościół, uzasadniając swoją władzę prawem Bożym, uznał, że jest kompetentny do udzielania dyspensy od małżeństwa niedopełnionego¹, rozwiązywania małżeństw na korzyść wiary² oraz dyspensowania od ślubu lub przysięgi danej Bogu (Sobański, 2001, s. 76–79; Nowakowski, 2013, s. 319–343; Pettinato, 2004, s. 1717–1770; Kiwior, 1992, s. 161–175).

Ze względu na fakt, że pozytywne prawo Boże dane zostało Kościołowi do realizacji, Kościół na przestrzeni wieków poznaje je i dokonuje jego historycznego skonkretyzowania. Przeprowadzane jest ono w otocze norm prawnych stanowionych przez Kościół, które trudno jest czasami oddzielić od norm prawa Bożego. Dzieje się tak dlatego, że prawo stanowione przez ustawodawcę kościelnego uzasadnia się prawem Bożym. Jest z nim *ściśle związane* (Sobański, 2001, s. 68–69).

Skoro przepowiadanie dokonuje się w historycznych uwarunkowaniach, a Kościół nieustannie, pod wpływem Ducha Świętego, rozwija swoją samoświadomość – prawo Kościoła stanowione, jak i konkretyzacja niezmiennego prawa Bożego, ulega ciągłym zmianom (Sacrosanctum Concilium Oecumenicum Vaticanum II, 1965a, s. 16). Dostrzegamy to, śledząc rozwój norm prawa kościelnego na przestrzeni dwóch tysięcy lat jego istnienia. Przyjrzyjmy się zatem niektórym z nich. Ze względów praktycznych, podając przykłady zmian prawa, ograniczę się głównie do prawa Kościoła łacińskiego promulgowanego po II Soborze Watykańskim.

PRZYCZYNY ZMIANY PRAWA

Zmienność prawa kościelnego w widoczny sposób uwidacznia się w usunięciu z systemu prawnego tego, co na przestrzeni wieków pojawiło się w nim w sposób nieuzasadniony. Powrót do korzeni najbardziej widoczny jest w reformie prawa liturgicznego i sakramentalnego dokonanej przez Pawła VI. Przykładowo, papież Paweł VI w motu proprio *Ministeria quedam* z 15 sierpnia 1972 r.

1 Pierwsza udokumentowana dyspensa od małżeństwa niedopełnionego została udzielona przez papieża Marcina V. Nauka o roli dopełnienia małżeństwa sięga IX w.

2 Przywilej Pawłowy praktykowany już był w pierwszych wiekach Kościoła. Pierwsze przypadki rozwiązywania małżeństwa między nieochrzczonymi lub między stroną ochrzczoneą i nieochrzczoneą na korzyść wiary mocą pełni władzy papieskiej sięgają XVI w.

– zawierającym odnowę dyscypliny dotyczącej tonsury, święceń niższych i subdiakonatu w Kościele łacińskim – zniósł w Kościele łacińskim obrzęd tonsury (nr 1) i zdecydował, że nazwę „święcenia niższe” należy zastąpić terminem „posługi” (nr 2). Ponadto zdecydował, że w całym Kościele pozostaną jedynie posługi lektoratu i akolitatu (nr 3). Takie działanie papież uzasadniał powrotem do tego, co było pierwotnie w Kościele (Paulus VI, 1972b, s. 529–534; 1972a, s. 534–540).

Kolejnym przykładem odnowy prawa było przywrócenie tego, co z różnych powodów zostało w Kościele utracone. Działo się tak chociażby ze znaczeniem święceń diakonatu. Od początku istnienia Kościoła diakoni, razem z kapłanami, byli zaliczani do hierarchii Kościoła. Niestety, ok. VI w. ich rola z różnych powodów była coraz bardziej marginalizowana. W związku z tym papież Paweł VI zdecydował o przywróceniu stałego diakonatu, chcąc w ten sposób ukazać, jak gdyby w najlepszym świetle, właściwą naturę tego święcenia, które nie powinno być uważane za zwykły stopień do kapłaństwa, lecz stopień święceń wyróżniający się niezmiennym charakterem i szczególną łaską, „ażeby ci, którzy są do niego powoływani mogli na sposób stały służyć »tajemnicom Chrystusa i Kościoła«” (Sacrosanctum Concilium Oecumenicum Vaticanum II, 1965a, s. 46; por. Sobór Watykański II, 1967, s. 105–170). Na marginesie warto wspomnieć, że oprócz powrotu do korzeni, decyzja papieża przyczyniła się do częściowego zaradzenia potrzebom niektórych Kościołów lokalnych przez umożliwienie im w większym zakresie wypełniania obowiązków duszpasterskich (Paulus VI, 1967, s. 697–704).

Wielka odnowa prawa kościelnego dokonała się wraz promulgacją przez papieża Jana Pawła II Kodeksu Prawa Kanonicznego w 1983 r. (*Codex Iuris Canonici* 1989; por. *Kodeks Prawa Kanonicznego*, 1984 /KPK/). Wśród dziesięciu celów przygotowanych przez zespół konsultorów, jakie przyświecały tej reformie, trzy bardzo mocno podkreślały związek prawa kościelnego z zasadą, że najwyższym prawem jest dobro i zbawienie dusz (por. kan. 1752 KPK). Były to: 1) w celu jak najlepszego popierania troski duszpasterskiej oprócz cnoty sprawiedliwości uwzględnić należało miłość, umiarkowanie, ludzkie podejście i umiar; 2) ze względu na fundamentalną równość wszystkich wiernych oraz równość obowiązków i zadań – opartą na porządku hierarchicznym Kościoła – należało określić i zabezpieczyć prawa osób; 3) należało uporządkować procedury odnoszące się do ochrony praw podmiotowych (KPK, Wstęp, s. 24–27).

Promulgacja przez Jana Pawła II kodeksów dla Kościoła łacińskiego i katolickich Kościołów wschodnich nie zakończyła procesu odnowy prawa kościelnego (*Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium*, 1990; zob. *Kodeks kanonów Kościołów wschodnich*, 2002).

Piętnaście lat od promulgacji przez papieża Jana Pawła II kodeksu dla Kościoła łacińskiego, aby prawo bardziej odpowiadało rozwojowi myśli teologicznej papież w liście apostolskim *Ad tuendam fidem* dodał do kan. 750 KPK paragraf drugi, wprowadzając tym samym do prawa kościelnego pojęcie „prawdy dotyczącej wiary i obyczajów, którą Magisterium Kościoła ogłasza w sposób ostateczny – to znaczy takiej, która jest wymagana, aby gorliwie strzec i wiernie przekazywać sam depozyt wiary” (Ioannes Paulus II, 1998, s. 457–461). Do tego czasu prawo kościelne rozpoznawało jedynie pojęcia prawdy objawionej³ oraz prawdy głoszonej w zwykłym nauczaniu przez papieża lub Kolegium Biskupów w sprawach wiary i obyczajów⁴. Dodanie do systemu prawnego pojęcia prawdy ogłoszonej w sposób definitywny pociągnęło za sobą konieczność uzupełnienia sankcji kanonicznych przewidzianych za uporczywe odrzucanie nauki głoszonej przez najwyższą władzę w Kościele. Zgodnie z brzmieniem przeredagowanego kan. 1371 nr 1 KPK, wiernych z uporem odrzucających naukę podawaną przez papieża lub Kolegium Biskupów w sposób definitywny i nie odwołujących tego mimo upomnienia ze strony Stolicy Apostolskiej lub ordynariusza, należało ukarać sprawiedliwą karą. W Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich zostały zmienione analogiczne kanony 598 i 1436. Uzupełnienie norm prawa kościelnego w późniejszych latach okazało się znaczące ze względu na możliwość ochrony prawnej prawd dotyczących wiary i moralności głoszonych w sposób ostateczny przez najwyższą władzę kościelną.

Zmianę prawa zapewniającą zgodność treści normy prawnej z doktryną Kościoła przeprowadził również papież Benedykt XVI w motu proprio *Omnia in mentem* (Benedictus XVI, 2010, s. 8–10; Wojnarowicz, 2014, s. 109–121). Ponieważ nie wszystkie stopnie święceń wiążą się z wypełnianiem *in persona Christi* zadań nauczania i kierowania Ludem Bożym, kan. 1008 i 1009 KPK zostały przeredagowane w taki sposób, by podkreślić, że wyświęceni z nowego i szczególnego tytułu służą Ludowi Bożemu (kan. 1008), a tylko biskupi i prezbiterzy otrzymują misję i zdolność działania jako przedstawiciele Chrystusa, Głowy Kościoła. Diakoni służą jedynie w „diakoni” liturgii, słowa i miłości (kan. 1009 §3). Do 2009 r., zgod-

3 KPK, kan. 750 §1: „Wiarą boską i katolicką należy wierzyć w to wszystko, co jest zawarte w słowie Bożym, spisany lub przekazany, a więc w jednym depozycie wiary powierzonym Kościołowi, i co równocześnie jako przez Boga objawione podaje do wierzenia Nauczycielski Urząd Kościoła, czy to w uroczystym orzeczeniu, czy też w zwyczajnym i powszechnym nauczaniu; co mianowicie ujawnia się we wspólnym uznaniu wiernych pod kierownictwem świętego Urzędu Nauczycielskiego. Wszyscy więc obowiązani są unikać doktryn temu przeciwnych”.

4 Tamże, kan. 752: „Wprawdzie nie akt wiary, niemniej jednak religijne posłuszeństwo rozumu i woli należy okazywać nauce, którą głosi Papież lub Kolegium Biskupów w sprawach wiary i obyczajów, gdy sprawują autentyczne nauczanie, chociaż nie zamierzają przedstawić jej w sposób definitywny. Stąd wierni powinni starać się unikać wszystkiego, co się z tą nauką nie zgadza”.

nie z brzmieniem normy zawartej w kan. 1009 ogłoszonego przez Jana Pawła II w 1983 r. kodeksu, oprócz kapłanów także diakoni mieli zdolność działania w Osobie Chrystusa. Jak widać, przepis ten nie był zgodny z doktryną Kościoła katolickiego, i nie ma się czemu dziwić, że uległ derogacji.

Zmiany prawa często miały charakter dyscyplinarny. Miały przyczynić się do jeszcze lepszego zabezpieczenia Kościoła przed nieprawymi działaniami, czy też wyeliminować trudności powstałe na skutek aplikowania norm prawa kościelnego do życia.

Przykład zmian prawa zabezpieczającego dyscyplinę Kościoła przed bezprawnymi działaniami stanowić może wprowadzenie w 1988 r. kary ekskomuniki *latae sententiae* wymierzonej przeciwko osobom popełniającym przestępstwo nagrywania spowiedzi i rozpowszechniania jej treści w środkach masowego przekazu. *Ratio legis* niniejszej normy stanowiła ochrona prawno-karna sakramentu pokuty przed nadużyciami ze strony mediów, jakie się pojawiły w latach osiemdziesiątych XX w. (Congregatio pro Doctrina Fidei, 1988, s. 1367). Inne przestępcze działanie, jakie zmusiło ustawodawcę do promulgowania nowych przepisów prawnych, polegało na usiłowaniu udzielania w Kościele katolickim święceń kobietom – mimo wyraźnego zakazu takiej praktyki (KPK, kan. 1024; Ioannes Paulus II, 1994, s. 545–548). W związku z tym, w 2007 r. do kościelnego prawa karnego została dodana kolejna norma opatrzona sankcją karną – ekskomuniką *latae sententiae* zarezerwowaną Stolicy Apostolskiej (Congregatio pro Doctrina Fidei, 2008, s. 403). Prawodawca ogłosił w niej, że karę zaciągnąć mogą ci, którzy usiłowali udzielić święceń kobietom, oraz kobiety usiłujące przyjąć święcenia. Znaczącym wkładem ustawodawcy kościelnego w celu zapewnienia dyscypliny i porządku w Kościele jest też wiele norm o charakterze materialnym i procesowym, mających na celu przeciwdziałanie nadużyciom wobec osób małoletnich przez osoby duchowne, uchwalanych po 1983 r. (Ioannes Paulus II, 2001, s. 737–739; Congregatio pro Doctrina Fidei, 2001, s. 785–788; Kongregacja Nauki Wiary, 2010, s. 53–56; Congregation for the Doctrine of the Faith, 2010). Najbardziej znane z nich są zapisane w *Normach postępowania w wypadkach ciężkich przestępstw zarezerwowanych do osądu przez Kongregację Nauki Wiary*, zatwierdzonych przez Benedykta XVI w 2010 r.

Zmiany prawa wymuszone były niejednokrotnie trudnościami powstałymi na skutek jego realizacji. W celu ich usunięcia ustawodawca zmuszony jest dokonać korekty redakcyjnej przepisu zawierającego normę bądź czasami – gdy okaże się to niewystarczające – zmuszony jest do usunięcia z prawa całej normy bądź jej „problematicznej” części. Sytuacja taka miała miejsce w przypadku norm zapisanych w kan.: 1086, 1117, 1124 kodeksu z 1983 r. Zgodnie z nimi, przeszkodą róż-

nicy religii, jak i formą kanoniczną zawarcia małżeństwa, od 27 listopada 1983 r. nie byli objęci katolicy (Ioannes Paulus II, 1983, s. VII–XIV), którzy formalnym aktem wystąpili z Kościoła (Jakubiak, 2009, s. 322; Ioannes Paulus II, 1983, s. VII–XIV). Oznaczało to w praktyce, że małżeństwa przez nich zawarte w formie cywilnej, z osobami niezobligowanymi do zachowania określonej formy religijnej, mogły być ważne (np. z wyznawcą religii Mojżeszowej), a nawet i sakramentalne (np. z osobą przynależącą do wspólnoty protestanckiej)⁵. Istnienie tych przepisów nastęrczało wiele trudności duszpasterskich. W niektórych przypadkach okazywało się niemożliwe rozeznanie sytuacji kanonicznej „formalnych apostatów”, chcących zawrzeć po rozwodzie nowy związek ze stroną katolicką. W związku z tym, w celu większej użyteczności przepisów Kodeksu prawa kanonicznego oraz uniknięcia w przyszłości problemów duszpasterskich, 26 października 2009 r. papież Benedykt XVI listem apostolskim *Omnium in mentem* usunął z kodeksu Jana Pawła II słowa: „i nie odłączyła się od niego formalnym aktem” z kan. 1117, „i nie odstąpiła od niego formalnym aktem” z kan. 1086 §1, jak również „i formalnym aktem od niego się nie odłączyła” z kan. 1124 (Benedictus XVI, 2010, s. 8–10). Oznaczało to w praktyce, że od momentu, kiedy przepisy zawarte w motu proprio *Omnium in mentem* zaczęły obowiązywać – to jest od 8 kwietnia 2010 r. – osoby, które formalnym aktem wystąpiły z Kościoła katolickiego, ponownie związane zostały formą kanoniczną zawarcia małżeństwa i przeszkodą różnicy religii (Jakubiak, 2014, s. 60–62).

Trudności w realizacji prawa – jak zasygnalizowano wcześniej – może nastęrczać kolizja norm. Dzieje się tak, gdy jedna ustawa coś nakazuje lub na coś zezwala, zaś inna zakazuje. Taka kolizja norm występuje np. w sytuacji zawarcia małżeństwa przez wierne Kościoła wschodniego (katolickiego bądź akatolickiego) z wiernym Kościoła łacińskiego. Podczas gdy kodeks Kościoła łacińskiego, którego przepisom podlegała strona łacińska, dopuszczał asystowanie przy zawarciu małżeństwa w charakterze świadka urzędowego diakona (kan. 1108 KPK), to prawo i tradycja Kościołów wschodnich zezwalała na asystowanie przy zawarciu małżeństwa jedynie kapłanom (kan. 828 KKKW) (Nowicka, 2012, s. 254–263). W takiej sytuacji pojawiała się wątpliwość – czy ważne jest małżeństwo łacin-

5 KPK, kan. 1086 §1: „Nieważne jest małżeństwo między dwiema osobami, z których jedna została ochrzczona w Kościele katolickim lub była do niego przyjęta i nie odłączyła się od niego formalnym aktem, a druga jest nieochrzczona”.

Kan. 1124: „Małżeństwo między dwiema osobami ochrzczonymi, z których jedna została ochrzczona w Kościele katolickim lub po chrzcie została do niego przyjęta i formalnym aktem od niego się nie odłączyła, druga zaś należy do Kościoła lub wspólnoty kościelnej nie mającej pełnej łączności z Kościołem katolickim, jest zabronione bez wyraźnego zezwolenia kompetentnej władzy”.

nika i wiernego Kościoła wschodniego zawierane w obrzędku łacińskim przed diakonem mającym uprawnienie do asystowania przy zawieraniu małżeństw? Celem wyeliminowania sprzeczności norm prawa Kościoła łacińskiego i Kościołów wschodnich, oraz możliwych dylematów sumienia chrześcijan obrządków wschodnich zawierających małżeństwo wobec duchownego łacińskiego, przy jednoczesnym uwzględnieniu postulatów ekumenicznych, papież Franciszek uzupełnił kan. 1108 KPK o paragraf 3. Zawarta została w nim norma przepisująca, że tylko kapłan może ważnie asystować przy małżeństwach zawieranych między stronami wschodnimi lub między stroną łacińską i stroną wschodnią (katolicką lub niekatolicką). Oznacza to, że od momentu wejścia w życie tych przepisów diakon nie może w Kościele asystować przy zawarciu małżeństwa, w którym jedna ze stron jest wiernym obrządku wschodniego. A jeśli to uczyni, małżeństwo zostanie zawarte nieważnie (Franciscus, 2016).

Warto w tym miejscu zauważyć, że w prawie Kościołów katolickich wschodnich ogłoszonym w 1990 r., znajdowała się w kan. 780 § 2 norma, zgodnie z którą „małżeństwo między stroną katolicką i stroną ochrzczonej akatolicką, z zachowaniem prawa Bożego, jest regulowane także: 1° prawem własnym Kościoła lub Wspólnoty kościelnej, do której należy strona akatolicka, jeśli ta Wspólnota posiada własne prawo małżeńskie”. Analogiczna norma została wprowadzona do systemu prawa Kościoła łacińskiego po ogłoszeniu Instrukcji procesowej *Dignitas connubii* (Pontificium Consilium de Legum Textibus, 2015; por. Rozkrut, red., 2007). Uznanie własnego prawa Kościołów wschodnich, jeśli nie stoi ono na przeszkodzie jedności Kościoła, zostało potwierdzone przez uczestników II Soboru Watykańskiego w Dekrecie o ekumenizmie *Unitatis redintegratio* nr 16. Dlatego też w paragrafie 3 dodanym do kan. 1008 zaznaczono, że diakon nie może ważnie asystować również wtedy, gdy jedna ze stron jest obrządku wschodniego niekatolickiego (Sacrosanctum Concilium Oecumenicum Vaticanum II, 1965b, s. 102–103).

Czasami zachowanie norm prawa kanonicznego stawało na przeszkodzie szybkiemu rozeznaniu stanu kanonicznego osób i na długo uniemożliwiała niektórym przystępowanie do sakramentów świętych. Liczba pozwów składanych do trybunałów kościelnych z prośbą o zbadanie ważności małżeństwa, zestawiona z możliwościami osobowymi tychże trybunałów, przyczyniała się do tego, że „procesy o stwierdzenie nieważności małżeństwa” trwały latami. Dlatego, mając na względzie najwyższe prawo, jakim jest zbawienie człowieka (por. kan. 1752 KPK), oraz ochronę nierozzerwalności małżeństwa i jej realizację, papież Franciszek 15 sierpnia 2015 r. uchylił część przepisów prawa procesowego zawartych w kanonach 1671–1691 (rozdział I – *Sprawy o orzeczenie nieważności małżeństwa*) Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 r., jednocześnie zastępując je nowymi

(Franciscus, 2015b, s. 958–967; zob. Franciszek, 2015b, s. 4–45; Franciscus, 2015a, s. 946–954; zob. Franciszek, 2015a, s. 46–87; Franciscus, 2015c, s. 954–957). Zmiana przepisów pozwoliła znacznie skrócić czas potrzebny do wydania wykonalnego wyroku, bowiem papież zniósł wymóg przesyłania z urzędu w ramach apelacji wszystkich wyroków, w których po raz pierwszy orzeczono nieważność małżeństwa. W ten sposób nastąpiło odejście od obowiązującej od około trzystu lat praktyki w Kościele katolickim, zgodnie z którą strony, by móc zawrzeć związek małżeński, musiały uzyskać potwierdzenie w trybunale apelacyjnym wyroku po raz pierwszy stwierdzającego nieważność związku małżeńskiego (por. kan. 1684 KPK). Odejście od wymogu przesyłania z urzędu apelacji do trybunałów drugiej instancji odciążało trybunały od części rozpatrywanych spraw.

Drugą istotną zmianą wprowadzoną przez papieża Franciszka było upoważnienie biskupów diecezjalnych do jednoosobowego osądzania spraw o nieważność małżeństwa. Wszystkie przypadki, które wydawały się w oczywisty sposób wskazywać na nieważność małżeństwa, mogły być rozpatrywane w „procesie małżeńskim skróconym przed biskupem”. Nie bez znaczenia dla stron procesowych było również: uproszczenie stronie powodowej wyboru trybunału, przedłożenie przez ustawodawcę postulatu o uczynienie procesu małżeńskiego bardziej dostępnym pod kątem kosztów sądowych czy też postulatu powołania instytucji diecezjalnej, która niosłaby pomoc prawną osobom zainteresowanym procesem o stwierdzenie nieważności małżeństwa (Krajczyński, red., 2015; Skonieczny, red., 2015).

POSTULATY DAJSZYCH ZMIAN

Po zapoznaniu się z różnymi powodami zmiany przepisów prawa kościelnego trzeba w tym miejscu stwierdzić, że proces ten jeszcze się nie zakończył. Dzieje się tak dlatego, że społeczność Kościoła nieustannie się rozwija i spotyka z nowymi wyzwaniami. Zatem, prawo Kościoła – uwzględniając dorobek nauk teologicznych – musi też ewoluować. Takie jest zresztą oczekiwanie wobec prawa ze strony tych, których życie jest regulowane jego normami. Liczne postulaty zmian wychodzą zarówno od świeckich, jak i osób duchownych. Dostrzegamy je w wypowiedziach Kościoła – oficjalnych i nieoficjalnych. Przyjrzyjmy się chociażby niektórym z nich.

Uczestnicy Zwyczajnego Zgromadzenia Ogólnego Synodu Biskupów na temat powołania i misji rodziny w Kościele i świecie współczesnym, które odbyło się w Rzymie w 2015 r., w *Relatio circa Labores Peractos* przygotowanym przez sekretarza generalnego Zgromadzenia wnioskowali, aby Kościół zmienił swój stosunek do

osób żyjących w związkach niesakramentalnych. Uważali, że dzisiaj przypomina on postawę Kościoła wobec ekskomunikowanych. W związku z tym uczestnicy synodu zaapelowali, aby ponownie rozważono, które funkcje w przestrzeni liturgicznej, duszpasterskiej, edukacyjnej, instytucjonalnej można powierzyć osobom żyjącym w nieuregulowanej sytuacji sakramentalnej. Realizacja tego postulatu będzie się wiązała z koniecznością dokonania rewizji przepisów Kodeksu prawa kanonicznego regulujących przymioty, którymi winny odznaczać się osoby przyjmujący jakąś funkcję lub urząd kościelny – np. urząd chrzestnego lub funkcję lektora (*Relazione finale del Sinodo dei Vescovi*, 2015; Jakubiak, 2015, s. 68–72).

Spadek powołań do służby w Kościele hierarchicznym oraz nasilenie się głosów wzywających do zniesienia dyskryminacji kobiet w Kościele, przez zakazywanie im przyjmowania święceń, doprowadził do powołania przez papieża komisji, celem której jest udzielenie odpowiedzi na pytanie: Czy kobiety mogą otrzymać święcenia diakonatu? (*Pope institutes commission to study the diaconate of women*, 2016). Ponieważ nauczanie o niemożliwości przyjmowania święceń kapłańskich (biskupich i prezbiteratu) zostało podane przez papieża w sposób definitywny, badania komisji mogą dotyczyć jedynie święceń diakonatu (*Congregatio pro Doctrina Fidei*, 1995, s. 1114). Odpowiedź na to pytanie wymaga gruntownej analizy postawionego problemu na płaszczyźnie biblijnej, patrystycznej i teologicznej, bowiem wykracza poza ramy prawa czysto kościelnego. Udzielenie pozytywnej odpowiedzi na pytanie o zdatność kobiet do przyjęcia święceń diakonatu, przy założeniu istnienia woli u najwyższej władzy w Kościele dopuszczenia ich do tych święceń, wiązać się będzie z koniecznością zmiany normy zapisanej w kan. 1024 KPK: „Święcenia ważnie przyjmuje tylko mężczyzna ochrzczony”.

Ostatnia wypowiedź papieża Franciszka o tym, że rozważa dopuszczenie do święceń prezbiteratu żonatych mężczyzn (*viri probati*) (Papież dla *Die Zeit*, 2017), nie wymaga już tak gruntownej analizy teologicznej jak ta, której wymaga rozstrzygnięcie wątpliwości dotyczącej możliwości udzielenia święceń diakonatu kobietom. Praktyka, i co za tym idzie prawo regulujące konieczność przyjęcia zobowiązań celibatu przed święceniami – jak pokazuje dyscyplina Kościołów wschodnich i normy regulujące powrót do Kościoła katolickiego duchownych Kościoła anglikańskiego – leży w kompetencji najwyższej władzy Kościoła. Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich dopuszcza do święceń mężczyzn żonatych (por. kan. 374, 758 §3 KKKW). Jeśli chodzi o żonatych duchownych anglikańskich przystępujących do wspólnoty Kościoła katolickiego, decyzją Benedykta XVI z 2009 r. mogą oni przed przyjęciem prezbiteratu uzyskać od Stolicy Apostolskiej zgodę na odstępstwo od podjęcia się zobowiązań celibatu, o którym jest mowa w kan. 277 KPK (*Benedictus XVI*, 2009, s. 988).

***

Śledząc zmiany prawa, jakie zaszły chociażby w ostatnich latach istnienia Kościoła, z całą pewnością nie można powiedzieć, że prawo kościelne jest skostniałe. Wsłuchane jest z jednej strony w życie społeczności wiernych, ich potrzeby, problemy, zaś z drugiej w objawienie. Uwzględnia dorobek i rozwój nauk teologicznych, biblijnych, patrystycznych i antropologicznych. Podlega ciągłym zmianom.

Czy zmiany te można określić terminem „odnowa”? Biorąc pod uwagę naturę prawa kanonicznego, jak również cele przyświecające ustawodawcy przy korygowaniu, zmienianiu prawa, wydaje się, że można powiedzieć, iż w większości przypadków ustawodawca, zmieniając przepisy prawne, dokonywał odnowy prawa. Czym bowiem, jeśli nie odnową, jest dbałość ustawodawcy o: 1) eliminowanie z prawa treści niezgodnych z doktryną Kościoła (np. zmiana kan. 1008,1009 KPK); 2) eliminowanie z prawa tego, w co przez lata ono obrosło i przyczyniło się do „zamazania” nauki Kościoła (np. zlikwidowanie podziału na „święcenia niższe” i „wyższe” oraz zastąpienie terminu „święcenia niższe” wyrazem „posługa”); 3) uwzględnienie dorobku nauk teologicznych w prawie (np. *privilegium fidei*, wprowadzenie pojęcia prawdy podanej w sposób definitywny do KPK); 4) przywrócenie tego, co zostało utracone w historii (np. wprowadzenie stałego diakonatu); 5) zagwarantowanie realizacji praw podmiotowych i zbawienia człowieka (np. postulaty przyświecające reformie kodeksu z 1983 r.); 6) zabezpieczenie dyscypliny Kościoła przed bezprawnym działaniem (np. kary za różne przestępstwa); 7) rozwiązywanie trudności pastoralnych powstałych na skutek aplikacji norm w życie (np. zmiana prawa o skutkach formalnego wystąpienia z Kościoła oraz prawa procesowego małżeńskiego); 8) usuwanie kolizji norm (np. kan. 1008 §3 KPK)?

Nie sposób nie zauważyć też, że prawo, koordynując życie wiernych, ułatwia im korzystanie z dóbr nadprzyrodzonych, zabezpiecza prawa jednostek, służy likwidacji konfliktów, przyczynia się do budowania wspólnoty przez regulowanie relacji w niej występujących (Sobański, 2009, s. 26–27).

Należy również bardzo mocno podkreślić, że Kościół, jako prawodawca, zawsze ma przed oczyma Jezusa i objawienie, jakie przekazał On Kościołowi. Nie ma się czemu dziwić, że wszystkim zmianom prawa bezpośrednio bądź pośrednio, przyświeca jeden główny cel, jakim jest zbawienie człowieka (Sobański, 2000, s. 206–218). Zasada ta do dzisiejszego dnia jest w prawie kanonicznym nadrzędna.

Objawienie jest fundamentem prawa, ale i ramą wszystkich dokonujących się w nim zmian. Ponieważ wspólnota Kościoła podlega historycznym uwarunkowaniom, również prawo Kościoła regulujące życie wspólnoty podlega historycznemu uwarunkowaniu. Gotowość do uwzględnienia przez prawodawcę przy

zmianach prawa rozwijającego się dorobku nauk teologicznych, antropologicznych, biblijnych, patrystycznych oraz kultury prawnej – świadczy, że prawodawca nie tylko zmienia prawo, ale je również odnawia (Sobański, 2009, s. 26–78).

Bibliografia:

- Benedictus XVI. (2009). Constitutiones apostolicae *Anglicanorum coetibus* Qua Personales Ordinariatus pro Anglicanis conduntur qui plenam communionem cum Catholica Ecclesia ineunt. *AAS* (101), 985–990.
- Benedictus XVI. (2010). Litterae apostolicae motu proprio datae Quaedam in Codice Iuris Canonici immutantur. *Omnium in mentem*. *AAS* (102), 8–10.
- Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (1990). Roma: Typis Polyglottis Vaticanis.
- Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus fontium adnotatione et indice analytico-alphabetico auctus* (1989). Roma: Liberia Editrice Vaticana.
- Congregatio pro Doctrina Fidei. (1988). *Decretum quo, ad Poenitentiae sacramentum tuendum, excommunicatio latae sententiae illi quicumque ea quae a confessario et a poenitente dicuntur vel per instrumenta technica captat vel per communicationis socialis instrumenta evulgat, infertur*, Prot 57/78, 23.09.1988. *AAS* (80), 1367.
- Congregatio pro Doctrina Fidei. (1995). Responsum ad dubium circa doctrinam in Epist. Ap. „Ordinatio Sacerdotalis” traditam *Utrum doctrina*. *AAS* (87), 1114.
- Congregatio pro Doctrina Fidei. (2001). *Epistula a Congregatione pro Doctrina Fidei missa ad totius Catholicae Ecclesiae Episcopos aliosque Ordinarios et Hierarchas quorum interest: de delictis gravioribus eidem Congregationi pro Doctrina Fidei reservatis*, *AAS* (93), 785-788
- Congregatio pro Doctrina Fidei. (2008). *Decretum generale de delicto attentatae sacrae ordinationis mulieris*, Prot. nr 337/02, 19.12.2007. *AAS* (100), 403.
- Congregation for the Doctrine of the Faith. (2010). *Letter to the bishops of the Catholic Church and to the Ordinaries and Hierarchs, regarding the modifications introduced in the Normae de gravioribus delictis*. Pobrane z: http://www.vatican.va/resources/resources_lettera-modifiche_en.html.

- Franciscus. (2015a). *Litterae apostolicae motu proprio datae Mitis et Misericors Iesus* quibus canones Codicis canonum Ecclesiarum orientalium de causis ad matrimonii nullitatem declarandam reformantur. *AAS* (107), 946–954.
- Franciscus. (2015b). *Litterae apostolicae motu proprio datae Mitis Iudex Dominus Iesus* quibus canones codicis iuris canonici de causis ad matrimonii nullitatem declarandam reformantur. *AAS* (107), 958–967.
- Franciscus. (2015c). *Ratio procedendi in causis ad matrimonii nullitatem declarandam*. *AAS* (107), 954–957.
- Franciscus. (2015d). *Ratio procedendi in causis ad matrimonii nullitatem declarandam*. *AAS* (107), 967–970.
- Franciscus. (2016). *Litterae apostolicae motu proprio datae „De Concordia Inter Codices” Quibus nonnullae normae Codicis Iuris Canonici immutantur*. Pobrane z: <https://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2016/09/15/0646/01457.html>
- Franciszek. (2015a). *List apostolski motu proprio „Mitis et misericors Iesus”, reformujący kanony Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa*. Tarnów: Biblos.
- Franciszek. (2015b). *List apostolski motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus”, reformujący kanony Kodeksu Prawa Kanonicznego dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa*. Tarnów: Biblos.
- Góralski, W. (2006). *Kościelne prawo małżeńskie*. Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
- Ioannes Paulus II. (1983). *Constitutio Apostolica Sacrae disciplinae leges*. *AAS* (75II), VII–XIV.
- Ioannes Paulus II. (1994). *Epistula apostolica de Sacerdotali ordinatione viris tantum reservanda Ordinatio sacerdotalis*. *AAS* (86), 545–548.
- Ioannes Paulus II. (1998). *Litterae apostolicae motu proprio datae quibus normae quaedam inseruntur in Codice Iuris Canonici et in Codice Canonum Ecclesiarum Orientalium Ad tuendam fidem*. *AAS* (90), 457–461.
- Ioannes Paulus II. (2001). *Litterae apostolicae motu proprio datae Sacramentorum Sanctitatis Tutela* quibus Normae de gravioribus delictis Congregationi pro Doctrina Fidei reservatis promulgantur. *AAS* (93), 737–739.
- Jakubiak, T. (2009). Istotne elementy konstytutywne formalnego aktu wystąpienia z Kościoła oraz czynności związane z jego przyjęciem. *Ateneum Kapłańskie* 152 (30), 321–330.
- Jakubiak, T. (2014). Prawno-liturgiczne aspekty zawierania małżeństw rzymskokatolików z osobami, które formalnym aktem odstąpiły od Kościoła. W: U. Nowicka (red.). *Kanoniczno-liturgiczne aspekty zawierania małżeństw mie-*

- szanych i im podobnych (s. 41–67). Warszawa: Prymasowskie Wydawnictwo Gaudentinum.
- Jakubiak, T. (2015). Synod o rodzinie zwiastunem zmian? *Ius matrimoniale* 26 (3), 61–82.
- Kiwior, W. (1992). Dyspensa od celibatu kapłańskiego; kompetencja, tytuły prawne, procedura. *Prawo Kanoniczne* 35 (3-4), 161–175.
- Kodeks kanonów Kościołów wschodnich promulgowany przez papieża Jana Pawła II.* (2002). Lublin: Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej „Gaudium”.
- Kodeks prawa kanonicznego, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu* (1984). Poznań: Pallottinum.
- Kongregacja Nauki Wiary. (2010). Normy postępowania w wypadkach ciężkich przestępstw zarezerwowanych do osądu przez Kongregację Nauki Wiary, zatwierdzone przez Benedykta XVI 21 maja 2010 roku. *L'Osservatore Romano*, wyd. pol. (10), 53–56
- Krajczyński, J. (red.). (2015). Proces małżeński według motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus*. Płock: Płocki Instytut Wydawniczy.
- Nowakowski, B. (2013). *Rozwiązanie małżeństwa in favorem fidei. Źródła, ewolucja, aktualne normy*. Poznań: Prymasowskie Wydawnictwo Gaudentinum.
- Nowicka, U. (2012). *Stwierdzenie stanu wolnego wiernych prawosławnych na forum Kościoła katolickiego*. Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
- Papież dla *Die Zeit: Jestem grzesznikiem, jestem omylny* (2017). Pobrano z: <http://niedziela.pl/artykul/27585/Papiez-dla-%E2%80%9EDie-Zeit%E2%80%9D-%E2%80%9EJestem>.
- Paulus VI. (1967). Litterae apostolicae motu proprio datae *Sacramentum diaconatus ordinem* Generales normae de diaconatu permanenti in Ecclesia Latina restituendo feruntur. *AAS* (59), 697–704.
- Paulus VI. (1972a). Litterae apostolicae motu proprio datae *Ad pascendum*. Nonnullae normae ad sacrum Diaconatus ordinem spectantes statuuntur. *AAS* (64), 534–540.
- Paulus VI. (1972b). Litterae apostolicae motu proprio datae *Ministeria quaedam* Disciplina circa Primam Tonsuram, Ordines Minores et Subdiaconatum in Ecclesia Latina innovatur. *AAS* (64), 529–534.
- Pettinato, S. (2004). Vows and Oaths. W: Á. Marzoa, J. Miras, R. Rodríguez-Ocaña (red.), *Exegetical Commentary on the Code of Canon Law, English language*. Tom III/1 (s. 1717–1770). Montreal–Chicago: Wilson&Lafleur-Midwest Theological Forum.
- Pontificium Consilium de Legum Textibus. (2015). „*Dignitas Connubii*”. *Instructio servanda a tribunalibus dioecesanis et interdioecesanis in pertractandis*

- causis nullitatis matrimonii*, art. 2. Pobrano z : http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/intrptxt/documents/rc_pc_intrptxt_doc_20050125_dignitas-connubii_lt.html.
- Pope institutes commission to study the diaconate of women*. (2016). Pobrano z: <http://www.news.va/en/news/pope-institutes-commission-to-study-the-diaconate>.
- Relazione finale del Sinodo dei Vescovi al Santo Padre Francesco, al termine della XIV Assemblea generale ordinaria (4-25 ottobre 2015) sul tema "La vocazione e la missione della famiglia nella Chiesa e nel mondo contemporaneo"*. (2015). Pobrano z: <http://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/pubblico/2015/10/24/0816/01825.html>.
- Rozkrut, T. (red.). (2007). *Komentarz do Instrukcji procesowej „Dignitas Connubii”*, Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu.
- Sacrosanctum Concilium Oecumenicum Vaticanum II. (1965a). *Constitutio dogmatica de Ecclesia Lumen Gentium*. *AAS* (57), 5–71.
- Sacrosanctum Concilium Oecumenicum Vaticanum II. (1965b). *Decretum de Oecumenismo Unitatis reintegratio*. *AAS* (57), 90–112.
- Skonieczny, P. (red.). (2015). *Praktyczny komentarz do Listu apostolskiego motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus” papieża Franciszka*. Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej.
- Sobański, R. (2000). *Omnis institutio ecclesiarum legum ad salutem referenda sitanimarum: uwagi o zbawieniu dusz jako celu prawa kościelnego*. *Atheum Kapłańskie* 134 (2), 206–218.
- Sobański, R. (2001). *Nauki podstawowe prawa kanonicznego. Teologia prawa kościelnego*. Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
- Sobański, R. (2009). *Metodologia prawa kanonicznego*. Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
- Sobór Watykański II. (1967). *Konstytucja Dogmatyczna o Kościele Lumen Gentium*. W: tenże, *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje* (s. 105–170). Poznań: Pallottinum.
- Wojnarowicz, P. (2014). *Sakramenty święceń i małżeństwa według motu proprio Omnium in mentem Benedykta XVI*. *Kościół i Prawo* 3 (16), 109–121.

CANON LAW - FOSSILIZED, AMENDED OR RENEWED?

SUMMARY

Following changes in law that have taken place even in the last years of the Church's existence one certainly cannot say that it is fossilized. On one hand it listens to the needs, problems and life of the community of Faithful and on the other to the Revelation. It takes into account the achievements and development of theological, biblical, patristic and anthropological science. It is constantly changing.

Are these changes well enough characterized by the term "renewal"?

Given the nature of canon law as well as the objectives pursued by the Legislator in correcting/changing the law it seems that we can say that in most cases the Legislator changing the law also renewed it.

The Church as the Legislator always has its eyes on Jesus and the Revelation that he gave to the Church. It is no wonder that all changes in the law are directly or indirectly guided by one main goal which is the salvation of man. This principle is superior in canon law to this day. Revelation is the foundation of the law and a framework of all the changes taking place in it.

As the community of the Church is subjected to historical determinants therefore the law governing community life of the Church is also a subject of historical determinants.

Readiness to take into account progress and changes in theological, anthropological, biblical, patristic and legal sciences shows that the Legislator is not only changing the law but also renews it.